

Egy különleges kozmetikai edény szerepe a
középasszír temetkezéseknél

2025. január

Tartalom

1. Bevezetés.....	2
2. Mari középasszír temetkezései	3
3. Terminológiai kérdések a kvarckerámiákkal kapcsolatban	5
4. A kvarckerámia fedeles pyxisek jellemzői és párhuzamaik	6
4.1 Általános jellemzők	6
4.2 Párhuzamok	7
5. A Mariban előforduló kvarckerámia edények tipológiája	7
5.1 Pyxisek.....	8
5.2 Csészék	10
5.3 Palackok	12
5.4 Egyéb Mariban előforduló kvarckerámia edénytípusok	14
6. A kvarckerámia készítésének technológiája.....	16
7. Kvarckerámia műhelyközpontok és kereskedelem	17
7.1 Műhelyközpontok.....	17
4.2 Kereskedelem.....	19
8. A pyxisek kontextusa a sírokban	20
8.1 Kvarckerámia pyxist tartalmazó temetkezések:	20
9. A kvarckerámia pyxisek lehetséges értéke, Gazdagság-érték index	24
9.1 Gazdagság-érték index.....	24
9.2 A kvarckerámia pyxisek értéke	26
10. A pyxisek értékének meghatározása a sírokban való helyük alapján.....	29
11. A kvarckerámia pyxisek jelentése	30
12. Összegzés	32
Bibliográfia	34

Egy különleges kozmetikai edény szerepe a

középasszír temetkezéseknél

1. Bevezetés

A temetkezések minden kultúra régészeti hagyatékában fontos szerep játszanak, nincs ez máshogy az ókori Mezopotámiában sem. A közelmúltbeli kutatásoknak köszönhetően, elkezdődött a korábban feltárt, nagyobb mezopotámiai temetkezések újra értelmezése és közlése. Emiatt kezdtem el foglalkozni az alapszakos szakdolgozatomban Mari középasszír (Kr.e. 14-11. század) temetkezéseivel, azon belül is 18 sírral, melyek leletanyaga további kérdéseket vetett fel. A széles palettával rendelkező melléklet típusok mellett a kvarckerámia edények tűntek a leginkább érdekesnek, ezért is választottam ezt a tárgytípust az OTDK dolgozatom központi témájának. Azért is tartottam fontosnak ezt az anyagot részletesebben feldolgozni, mivel a középasszír régióból és korból származó edényeket eddig nem gyűjtötték össze és a tárgyaknak eddig nem született egy előremutató kiértékelése sem. A dolgozatomban elsősorban a fedeles kvarckerámia pyxisekre helyeztem a hangsúlyt, mivel a kvarckerámia edények közül ez az egyik legrepresentatívabb és legjobban ismert típus.

A dolgozatom központi tárgytípusa több problémát is felvetett, amikre a modern kutatás egyelőre nem próbált választ adni. Az egyik legfontosabb kérdés a középasszír korú kvarckerámia pyxisekkel kapcsolatban, a jelentőségük. Eddig nem vizsgálta a kutatás, hogy a pyxisek mit jelenthettek a temetkezésekben. Egy relatíve drága, de bárki által elérhető tárgytípus volt? Vagy az elit egyik közkedvelt edénye lehetett? Problémát jelent még a kvarckerámia pyxisek kevés száma a középasszír régióból. Csupán Aššurból és Mariból ismerjük ennek a tárgytípusnak a megjelenését és ott is csak kis számban kerültek elő ezek az edények. Ennek ellenére mint Dél-Mezopotámiában, mint az Égeikumban és Egyiptomban is megjelennek a pyxisek párhuzamai, ami a tárgy származásának a kérdését is felveti. A felsorolt kérdéskörökön kívül problémát jelent, hogy eddig az egyes kvarckerámia pyxis típusokat nem rendszerezték és tipologizálták.

A felsorolt problémák mellett, az alábbi kérdésekre igyekszem választ adni, a kvarckerámia pyxisekkel kapcsolatban: Milyen funkciót tölthettek be? Mekkora lehetett egy ilyen edény értéke? Az értékük reprezentálja-e egy-egy sír gazdagságát, vagy teljesen átlagos tárgytípusként

jelennek meg a középasszír temetkezéseknél? A pyxisek elhelyezése a síron belül mit jelenthet? Mi lehet ennek az edénytípusnak az interpretációja a temetkezések esetében?

Dolgozatomban szeretnék kitérni, Mari középasszír temetkezéseire, hogy később jobban átlátható legyen a tárgytypus kontextusa, majd ezután felállítok egy tipológiát a Mariban található kvarckerámia edényekből, és bemutatom az egyes típusokat.¹ Az említett fejezetek után írok a kvarckerámia gyártástechnológiájáról, a műhelyközpontok kérdésköréről és a kvarckerámia edények kereskedelméről. A műhelyközpontok ismertetése után, bemutatom a Mariból ismert összes kvarckerámia edényt tartalmazó sírnak a kontextusát. Ezt követően a kvarckerámia pyxisek értékét próbálom meghatározni, majd összehasonlítom a többi melléklet értékével. Az értékszámítás után, dolgozatomban a kvarckerámia pyxisek és az egyéb kvarckerámia edények sírban való elhelyezésének a szóródását mutatom be, végül pedig megpróbálom a kvarckerámia pyxisek ez lehetséges értelmezését bemutatni. A dolgozatomat egy összefoglalással zárom, amiben áttekintem az eredményeket, és bemutatok pár kutatási lehetőséget a kvarckerámia edényekkel kapcsolatban.

A bevezetésben szeretnék még ismertetni pár előforduló problémát. Kutatásaim során az egyik nagy buktató volt a nagyobb, a 20. század elején vagy közepén feltárt mezopotámiai temetkezések dokumentációinak a hiányossága. A korszakban még nem készültek antropológiai vizsgálatok, így a halottak nemét csupán a melléklet alapján próbálták azonosítani többkevesebb sikerrel. A másik gyakran előforduló probléma a korabeli dokumentációkkal és sírleírásokkal, hogy egyes tárgyak pontos számát, a sírban való elhelyezkedésüket és attribútumaikat nem jegyezték fel. Az általam vizsgált temetkezések – mint Aššur, Mari, Ugarit vagy Nuzi – esetében is hasonló akadályokba ütköztem. Mivel az eredeti publikáció fekete-fehér képei nem adják vissza a többszínű tárgyak sajátosságait, ezért legtöbbször a Louvre online katalógusából származó képeket használtam fel, mivel ezek a tárgyakról készített legjobb minőségben fellelhető fotók.

2. Mari középasszír temetkezései

Az alábbi fejezetben röviden bemutatom a Mariban kiásott középasszír temetkezések kutatástörténetét, és ismertetem a lelőhely jellemzőit. Marit – modern nevén Tell Haririt – az André Parrot vezette francia expedíció kezdte el feltárni 1933 és 1974 között. Az ásatás – főleg a második világháború miatt – többször is megakadt. Parrot után Jean-Claude Margueron

¹ A kvarckerámia edénytípusokról szóló fejezetben, elsősorban a fedeles pyxisekre fogok koncentrálni.

irányította az ásatásokat 1979-től 2004-ig.² A lelőhelyen 2004 óta nem történt feltárás. A terepi kutatások ezen a helyen elsősorban – a mára már híressé vált – Zimri-Lim palotájára és a hozzá tartozó agyagtábla archívumra koncentráltak.

Mariban a többi, nagy mezopotámiai temetkezésekkel ellentétben a sírokat nem a lakóházakban, hanem a már lerombolt Zimri-Lim palotájának a területén találták. Az egyik legismertebb lakónegyedekből előkerülő sírok a Leonard Woolley által feltárt Ur-ból ismertek,³ de ugyanez jellemző a többi mezopotámiai város temetkezési szokásaira is. Ugyanakkor mindenhol előfordultak településen kívüli temetők is. Mariban összesen 1108 sírt tártak fel, ebből 77 nem datálható, 18 sírról kiderült, hogy valójában nem temetkezések voltak, és nyolc sírról semmilyen információval nem rendelkezünk. Keltezhető temetkezések közül 44 kora dinasztikus, 200 šakkanaku kori, 67 kora bronzkori, 74 közép bronzkori, 386 középasszír, 4 első évezredi (valószínűsíthetően újasszír), és 132 szeleukida kori, összesen 907 jól keltezhető temetkezést lehetett azonosítani.⁴

Mivel a dolgozatomban a középasszír korra keltezhető sírok kvarckerámia pyxiseivel foglalkozok ezért fontosnak tartom ezeknek a jellemzőit röviden ismertetni. A középasszír sírokat négy temetkezési körzetre lehetett osztani a megtalálásuk helye szerint. Az első temetkezési körzet a 106-os, a 65-ös, a 77-es helyiségekben és a 112-es folyosón, talált sírokat foglalják magukba, a második a 131-es nagy udvarban talált temetkezéseket foglalja magába, ez összesen 233 sír, ami az összes középasszír temetkezésnek a 60,4%-a. A harmadik temetkezési körzetben pedig elszórva helyezkedtek el a palota területén. A már felsorolt temetkezési körzeteken kívül, még két sír került elő az E-helyiségből.⁵

Mezopotámiában több temetkezési típust is ismerünk, amikből számos Mariban is előfordult. A temetkezési típusokat először Haller csoportosította az aššuri asszír temetkezések alapján.⁶ Az általam vizsgált sírok közül a következők fordultak elő: Inhumációs temetkezések (*Erdgräber*)⁷, Edénytemetkezések (*Topfgräber*)⁸, Kettős edénytemetkezések

² Jean-Marie, 1999, 3.

³ Az Ur-i temetkezésekkel foglalkozó munkák közül az egyik legújabb és legátfogóbb: Kersányszky K. 2020.

⁴ Jean-Marie, 1999, 75

⁵ Jean-Marie, 1999, 50.

⁶ Haller, 1956.

⁷ A sírok felépítése egyszerű, a holttesteket egy kiásott sírgödörben a földre helyezték, és földdel vagy valamiféle törmelékkel fedték le. Nasrabadi, 1999, 78.

⁸ A halottat egy edénybe helyezték, az edény mérete sokszor változó. Általában gyermektemetkezések voltak. Haller, 1954, 38.

(*Doppeltopfgräber*)⁹. Haller szerint a temetkezés típusok a gazdagságot és a státuszt is reprezentálják¹⁰, de az újabb kutatások fényében ez a feltevés már nem tűnik egyértelműnek.¹¹

3. Terminológiai kérdések a kvarckerámiákkal kapcsolatban

Az eddigi kvarckerámiákkal foglalkozó munkák, eltérő terminológiát használtak ehhez az anyag-, és tárgytípushoz. A legelterjedtebb fogalom a „fajansz” volt, de használták később az „egyiptomi fajansz”, vagy a „fritt” kifejezéseket is. Ebben a fejezetben kitérek a különböző terminológiai problémákra, hogy a dolgozatom során tisztán lehessen látni az egyes fogalmak közti különbséget, és érthetőek legyenek a munkámban használt szakirodalmak párhuzamai.

A fajansz (*faience*) szóról, vagy anyagtípus megnevezéséről, általában a Faenzából is ismert mázas agyagtárgyak juthatnak az olvasó eszébe, viszont le kell szögezni, hogy a Mezopotámiában is ismert főleg szilikátból és egyéb adalékanyagokból álló edényeknek és egyéb tárgyakkal,¹² nincs köze a reneszánsz idején elterjedt tárgytípusokra.¹³ Meg kell jegyezni, hogy mivel a szakirodalmakban és a kutatásban, már olyan régóta a „fajansz” kifejezés van használatban erre tárgycsoportra, hogy a használatát mellőzni teljesen nem lehet. Ennek ellenére a munkámban törekedni fogok az egységes terminológia használatára, ezért a kvarckerámia terminust fogom alkalmazni, hogy ezzel is az edények tárgyösszetételét hangsúlyozzam és segítsék az új terminológia elterjedésének.

A kutatás „fajansz” mellett az „egyiptomi fajansz” terminust is használta, viszont ez a kifejezés félrevezető. A modernkori kutatás főleg az egyiptomi kvarckerámiáknál használja ezt a fajta kifejezést. Egy másik gyakori, a régebbi kutatásokból megmaradt elnevezés a „fritt”, ami több okból is téves kifejezés. A kvarckerámiák mázas felülettel rendelkeznek és ez adja nekik az üvegszerű hatást, addig a „fritt” esetében nem alkalmaztak mázazást, hogy üvegszerű benyomást tegyenek¹⁴

⁹ Két edénybe helyezik a halottat. Az edények száját általában egymásba fordították. Nasrabadi, 1999, 79.

¹⁰ Haller, 1954, 11.

¹¹ Hauser, 2012, 126.

¹² A kvarckerámiák technológiájára egy későbbi fejezetben fogok részletesen kitérni.

¹³ Moorey, 1994, 167.

¹⁴ Moorey, 1994, 167; ill. Schmidt, 2019, 14.

4. A kvarckerámia fedeles pyxisek jellemzői és párhuzamaik

4.1 Általános jellemzők

A pyxis mint edénytípus elnevezése elsősorban az antik és római régészetből ismert. A római kori írók általában gyűjtőfogalomként használták a pyxis kifejezést. Ezekben legtöbbször orvosláshoz használt kenőcsöket, vagy más kozmetikumokat tároltak, de drágaköveket is őrizhettek bennük.

A késő ókorban a mindennapi felhasználás mellett, liturgikus szerepet is betöltött ez az eszköztípus.¹⁵ Az ókori a Közel-Keleten a pyxisek nem egy egységes edénytípust jelölnek, hanem inkább egy általános formai elnevezést.

Ez jól látszik a különböző korszakokban megjelenő típusoknál, sőt egy korszakon belül is különböző formájú és méretű edényeket lehet megfigyelni. Erre jó példa többek között, a Mari temetőiben talált T247-es (M 1350) sírból előkerült lapos oldalsó nyúlványokkal rendelkező kvarckerámia pyxis, illetve a T222-es temetkezésből ismert kád alakú, kör kialakítású pyxis (M 1308; AO 18934).

A mezopotámiai pyxisek szerepe nem sokban tér el az antik régészetben is ismert funkciótól. Általában kozmetikumokat, különböző kenőcsöket vagy olajokat tárolhattak benne. A fedővel rendelkező pyxisek – amik sok esetben temetkezésekből kerültek elő – valószínűleg elsősorban kozmetikumokat tartalmazhattak, ahogy azt babilóni példák is mutatják.¹⁶ Másodlagos források szerint, ékszerek vagy fűszereket is tárolhattak az edényekben, de az is elképzelhető, hogy sok esetben egyszerű presztízstárgyként kerülhettek a sírokba.¹⁷ A pyxisek különböző ábrázolásokon is megjelennek, többek között észak-szíriai lakoma jelenetben, vagy az újasszír képprogramokból ismert lugasjelenetben is.¹⁸

Az egyik legismertebb és a régióban a legjobban elterjedt pyxis típus – ami dolgozatom gerincét is adja – a lapos aljú, oldalán egy-egy nyúlvánnyal rendelkező, általában reliefesen díszített pyxisek.¹⁹ Az említett típus nyúlványait gyakran átfúrták, hogy azokba valamiféle zsinórt

¹⁵ Roberts, 1978, 2; Wicke, 2008, 135.

¹⁶ Pedde, 2015, 29.

¹⁷ Wicke, 2008, 137.

¹⁸ Wicke, 2008, 137.

¹⁹ A kvarckerámia pyxisek és az egyéb Mariból ismert kvarckerámia edények tipológiáját a *Mariban előforduló kvarckerámia edények tipológiája* c. fejezetben fogom részletesen tárgyalni.

fűzzenek, a pyxisekhez tartozó fedelek forgatása érdekében.²⁰ Mariban a következő sírokból ismerünk ilyen típusú pyxiseket: T122; T128; T140; T176; T185; T596

4.2 Párhuzamok

A fedeles, relieves díszítéssel rendelkező pyxiseknek több párhuzama is ismert. Az egyik legismertebb darab a régióból aššuri 746-os temetkezésből származó kvarckerámia pyxis.²¹ Érdekes módon egyéb hasonló kialakítással rendelkező pyxist nem ismerünk a középasszír területekről, ennek ellenére, más területekről nagy számban fordulnak elő párhuzamok. Fedeles kvarckerámia pyxisekről még Babilónból, Meskénéből és Minet el-Beidából tudunk.²² Az imént felsorolt párhuzamoknál a pyxisek kontextusa változó. Azt általánosságban kijelenthetjük – ahogy azt majd később Mariban talált pyxisekkel ellentétben látni fogjuk – a pyxisek gazdag mellékletes sírokból kerülnek elő. Az egyik legkülönlegesebb kontextusú a Minet el-Beidából ismert darab. Innen egy kvarckerámia depóból került elő a tárgy.²³ A többi lelőhely esetében temetkezések kontextusaként kerültek elő a fedeles pyxisek. Jól láthatóan mindegyik esetben gazdag melléklettel rendelkező sírokról beszélhetünk,²⁴ ebből egyértelműen következik hogy a fedeles kvarckerámia pyxisek egy elit cikknak számíthattak a korszakban. Fedeles pyxsek nem csak kvarckerámiából készülhettek. Ismerünk fa és elefántcsont vagy különféle kőzetekből készült pyxiseket Babilónból illetve alabástromból készült darabokat Mariból és Enkomiból is.²⁵

5. A Mariban előforduló kvarckerámia edények tipológiája

A Mariból előkerülő kvarckerámia edényeknek a tipologizálásáról eddig nem született munka. Ez nem csak a Mariban előforduló edényeknél szembetűnő hiányosság, hanem a középasszír régió többi temetkezésénél előjövő többi kvarckerámia edénynél is. Ez alól kivételt képez F. Pedde munkája, ami az aššuri középasszír temetkezésekről szól.²⁶ Pedde a kvarckerámia csészéket formájuk alapján három típusba osztotta. Ezek a következők voltak: FS1 (*Fritteschale*); FS2 és FS3 típus.²⁷ Dolgozatomban egy külön, csak a Mariban előforduló darabokra koncentráló tipológiát fogok alkalmazni, hogy jobban átláthatóak legyenek az

²⁰ Wicke, 2008, 135.

²¹ Haller, 1954, 62-63.

²² Jean-Marie, 1999, 59; Sinclair, 2023, 42

²³ Schaeffer, 1932, 10.

²⁴ Reuther, 1926, Pl. 48-24d; Haller, 1954, 62-63; Matoian, 1993, Pl. 2-4

²⁵ Wicke, 2008, 136; Crewe, 2009, 10.

²⁶ Pedde, 2014.

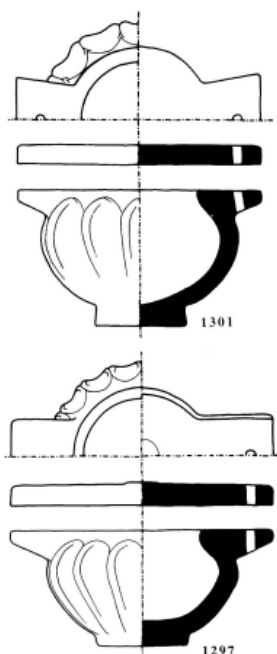
²⁷ Pedde, 2014, 36.

edénytípusok közötti különbségek. Természetesen a fókusz továbbra is a fedeles pyxisek fogják adni, de az összkép árnyalása érdekében, fontosnak találom a többi edényt is osztályozni. Az edénytípusokat betűvel és számmal is jelölni, a következő képpen: pl.: P1 típus (pyxis első típus)

5.1 Pyxisek

A Mariban előforduló kvarckerámia pyxiseket két típusra osztottam. Az egyik csoportot a dolgozatom törzsanyagát adó lapos aljú, oldalán egy-egy nyúlvánnyal ellátott, reliefes díszítéssel rendelkező darabok alkotják. Ezt a típust a P1 kóddal jelöltem. Ezen a pyxis típuson gyakori a reliefes díszítés.

A Mariban előforduló darabokon általában bordázás, illetve szirmokat ábrázoló motívumok jelennek meg a leggyakrabban. A szirm díszítések nagy valószínűséggel lótuszt reprezentálhatnak, ami az ókori keleti kultúrákban a megtisztulás és a nőiesség jele.²⁸ A reliefdíszítések mellett a mázas díszítés is jellemző a pyxisek többségére, bár ez a díszítőelem más kvarckerámia edények esetében is gyakran előfordul, mivel ez biztosítja az edények üvegszerű megjelenését. A mázazás esetében legtöbbször a kék, fehér és citromsárga színek dominálnak. Általában nem csak az edények oldalán lehetett mázas díszítést megfigyelni, hanem az edények belsejében, vagy a pyxisekhez tartozó fedőkön is.

1. kép: Középasszír reliefes pyxis Mariból.
P1 típus.
Jean-Marie, 1999, 35.

2. ábra: Középasszír reliefes pyxis Mariból.
P1 típus.

Louvre AO 18932; M. 1208

²⁸ A lótusz interpretációjára a *Fedelese kvarckerámia pyxisek interpretációja* c. fejezetben térek ki részletesen

A régióban Aššurból ismerünk hasonló darabot, amit csillag alakú relieffel díszítettek és a csillagok ágait zöld, fehér és sárgásbarna színnel árnyalták.²⁹ Mariban a T122 (M 1226); T128 (M 1222); T140 (M 1259); T176 (M 1301); T185 (M 1297) illetve a T596-os (M 4094) sírokban talált pyxisek sorolhatóak a P1 típusba.

*3. ábra: Pyxis csillag alakú reliefes
díszítéssel.
14881c (VA Ass. 5930)*

A Mariban található másik gyakori formát a kerek alakú, lapos aljú, kád formájú pyxisek adják. Ezt a típust P2 kóddal jelöltem. Ezt a pyxis típust az irodalom általában nem a pyxisek közé sorolja, viszont én a tárgytypust kialakítása miatt ebbe a csoportba raktam. A kád alakú pyxiseknek a régióban elég elterjedt típusnak számítottak, mi se bizonyítja ezt jobban, mint hogy Jerikóból, Megiddóból, Babilónból, Isinből, Urból, Urukából és Enkomiból is ismerünk párhuzamokat hasonló kialakítású pyxisekre.³⁰ Ahogy az a P1 típusnál is megfigyelhető volt, a P2 csoportba tartozó pyxisekhez is tartoztak fedők, amiket a hozzájuk tartozó fülekkel rögzítettek. A tárgytypust nem díszítették reliefdíszítéssel, csak mázazás nyomai maradtak meg az egyes tárgyakon. A Mariból származó kádalakú pyxisekre a kék, fehér, narancssárga és krém színek a jellemzőek. Mariban a T129 (M 1226); T151 (M 1271); T213 (M 1353); T218 (M

²⁹ Ez a pyxis a már említett aššuri 746-os temetkezésből előkerülő darab (14 881c; VA Ass. 5930).

³⁰ Jean-Marie, 1999, 59; Wicke, 2008, 135; Crewe, 2009, 10.

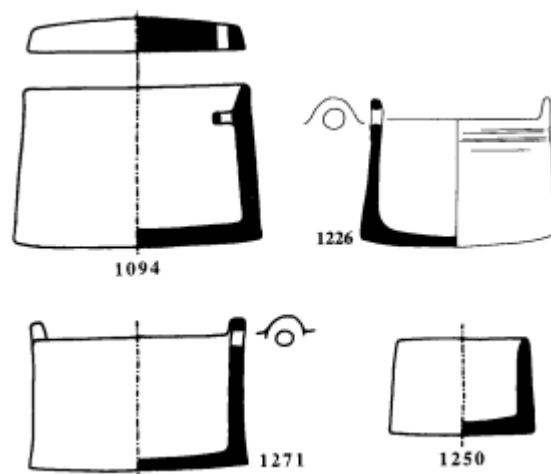
1354); T222 (M 1308); T234 (M 1355); T665 (M 5346); és a T669-es (M 5366) sírokból ismerünk kád alakú pyxiseket.

4. ábra: Kör alakú kád formájú pyxis Mariból.

P2 típus

Louvre: AO 18928; M. 1226

5. ábra: P2 típusú pyxisek Mariból. Jean-Marie, 1999, 34. tábla

5.2 Csészék

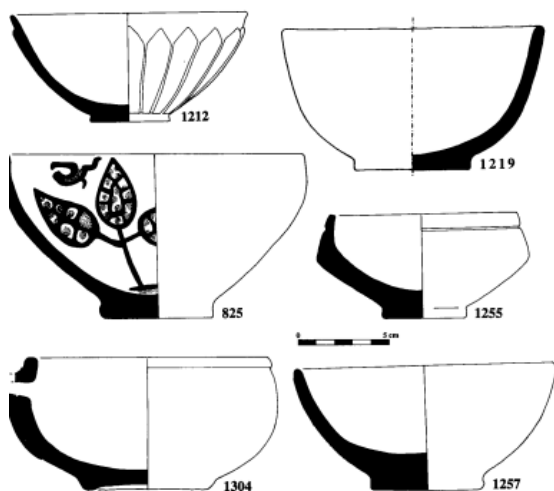
A kvarckerámia csészéket először Pedde tipologizálta az aššuri darabok alapján. Nekem nem célom összevetni az általam és a Pedde által állított csoportok különbségeit és egyezéseit, mivel erre itt nincs hely.

Mariban a leggyakoribb kvarckerámia edénytípus a csészéké. Az egyszerűbb kialakítású csészéket a CS1 csoportba osztottam. Nagy részük a korszakra jellemző gyakori formával rendelkeznek. Pontosan ezért jól látszanak a tárgytypus agyagból készült párhuzamai. A csészétípus agyagból készült analógiáit a legjobban Tell Sabi-Abyadból ismerjük, ahonnan a 6-os szinten nagy számban kerültek elő hasonló kialakítással rendelkező darabok.³¹ A Tell Sabi-Abyadból ismert csészéket Duistermaat a saját rendszerében a 111a típusba osztotta. Hasonló kialakítású edényeket ismerünk többek között a Megiddóban található temetkezések kerámiamelléklet anyagából is. Itt többek között a 3-as sírból kerül elő hasonló kialakítású csésze, mint amelyeket Mariból is ismerünk.³² A Megiddóból származó darabok felajánlás részeként kerültek elő. A csészék elsődleges funkciója különféle lehetett, viszont a CS1

³¹ Duistermaat, 2008, 59.

³² Guy, 1938, Plate 37.

típushoz hasonló csészék általában felajánlási körülmények között kerültek elő, ahogy ezt Tell Sabi-Abyadban is megfigyelték, ahol az egyszerűbb, ebbe a típusba (111) tartozó hasonló kontextusban jelentek meg a mindennapi használatban.³³ A CS1 csoportba tartozó kvarckerámia csészéket – hasonlóan a pyxisekhez – relieffel és mázzal is díszíthették. A reliefes díszítések általában virágszirmokat ábrázoltak. A mázas díszítésnél, az egyszerűbb egész edényt lefedő máz mellett részletesebb festéssel rendelkező tárgyat is ismerünk Mariból. A részletesebb díszítésnél levél és stilizált fa motívumok is megjelennek. A Mariból ismert csészék mázazásánál a zöld, fekete, fehér, kék, sárga, barna és sárgásbarna színek dominálnak. Hasonlóan a pyxisekhez a mázazást az edények belsejébe is felvihették csészék. Mariból a T96 (M 825); T104 (M 1194); T111 (M 1255); T114 (M 1257); T123 (M 1212); T125 (M 1251); T617 (M 4130); és a T626-os (M 4141) sírból ismerünk CS1 csoportba sorolható csészéket.

6. ábra: Csészetípusok Mariból. CS1 típus.
Jean-Marie, 1999, 34. tábla.

7. ábra: Kvarckerámia csésze
Ugaritból. Louvre: AO 15728; RS
4.196

8. ábra: CS1 típusba tartozó kvarckerámia csésze
részletesebb mázas díszítése. Louvre: AO 18235; M.
825.

³³ Duistermaat, 2008, 429.

A Mariban található csészék egy másik csoportját a kiöntőcsöves csészék adják. Ezt a típust a CS2 csoportba osztottam. A kiöntőcsöves csészék elsődleges funkciója valószínűleg folyadék tárolására volt hivatott. Habár Mariból csak kevés CS2 csoportba osztható darabot ismerünk, a régióban több is előfordul. A tárgytypus legközelebbi párhuzamait Aššurból és Meskénéből ismerjük.³⁴ A kiöntőcsöves csészéket általában mázzal díszítették és hasonló színek jelentek meg rajtuk mint a CS1 típusba tartozó edényeken. Mariból a T 104 (M 1194); illetve a T 198-as sírból (M 1304) ismerünk CS2 csoportba tartozó csészéket.

*9. ábra Kiöntőcsöves csésze Mariból. CS2 típus.
Louvre: AO 18933; M 1304*

5.3 Palackok

Mariból két palack típust ismerünk. Az egyik csoportba a kerek testű, lapos aljú, rövid nyakú széles szájú palackok tartoznak. Ezt a típust PA1 csoportba osztottam. Párhuzamait Meskénéből³⁵, és Babilónból ismerjük.³⁶ Hasonló palackok készülhettek különféle kövekből vagy agyagból. A palackok elsődleges funkciójára egyelőre nincs elfogadott magyarázat, valószínű lehet, hogy ebben az edénytípusban elsődlegesen folyadékot tároltak. Az említett palacktípust előszeretettel díszítették mázzal.

³⁴ Az aššuri kiöntőcsöves csészék a 741-es sírból (15276d; 15276a) ismertek. Lsd.: Haller, 1954, 62. ill. Jean-Marie, 1999, 59.

³⁵ Jean-Marie, 1999, 59.

³⁶ Falkner, 1971, 83.

A Mariban ismert daraboknál elsősorban kék, narancssárga és zöld színekkel díszítették. Mariból a T135 (M 1243); T149 (M 1264) és a 236-os sírból (M 1347) ismerünk PA1 típusba tartozó palackokat.

*10. ábra: Kerek testű, lapos aljú rövid
nyakú, széles szájú mázas kvarckerámia
palack. PA1 típus.
Louvre: AO 18939; M. 1264*

A Mariból ismert palackok másik csoportját a gömbös testtel és keskeny nyakkal rendelkező palackok alkotják. Ezt a típust P2 csoportba osztottam. A keskeny nyakú palackok párhuzamait elsősorban Meskénéből, Babilónból és Tell Barriról ismerjük.³⁷ A P2 csoportba tartozó palackokban valamilyen parfümöt tárolhattak, mivel Babilónból ismerünk hasonló edényt, amin dugó is volt.³⁸ A Mariból származó edényeket általában fehér, sárga és krémszínnel díszítették. Mariból a T 121 (M 1256); T 138 (M 1251); T 305 (M 1517, illetve M 1518); és a T 307-es sírből (M 1522) ismerjük a P2 csoportba tartozó darabokat.

³⁷ Falkner, 1971, 83; Matoian, 1993, Pl. 3; Peccorella – Benoit, 2003, 128.

³⁸ Falkner, 1971, 83.

*11. ábra: Gömbös testű, keskeny nyakú
kvarckerámia palack. PA2 típus. Louvre:
AO 18938; M. 1256*

5.4 Egyéb Mariban előforduló kvarckerámia edénytípusok

Mariból a felsorolt edénytípusokon kívül még egy csoportot határoztam meg. Ebbe a csoportba a lótosz alakú edények tartoznak. Ezt a tárgytípust az L1 kóddal jelöltem. Habár a lótosz alakú edények funkciójukban megegyeznek a pyxisekkel, ezért a kutatás általában a pyxisekhez sorolja, viszont – ahogy már azt *A kvarckerámia fedeles pyxisek jellemzői és párhuzamaik c.* fejezetben is említettem – a pyxis elnevezés nem egy egységes edénytípust hivatott jelölni, hanem inkább egy általános formát szimbolizált. Az L1 típusba tartozó edények, ugyan úgy fedővel és hasonlóan díszítették, őket mint a P1 csoportba tartozó pyxiseket, viszont csúcsos aljuk volt. Az edénytípus párhuzamai Babilónból és Meskénéből ismerjük.³⁹ Mariból a T149 (M1263); illetve a T247-es sírból (M1350) ismerünk az L1 csoportba tartozó edényeket.

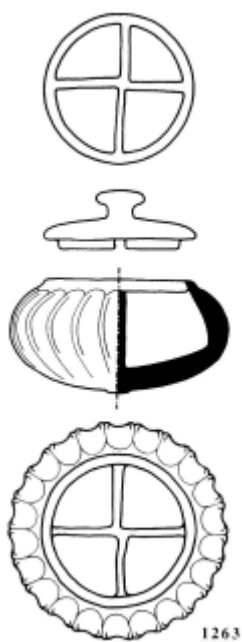
Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a felsorolt típusokon kívül még egyéb edénytípusok is előfordultak a régióban. Az egyik legnagyobb számban megjelenő tárgyak az Ugaritból is ismert egyiptomi stílusú tálak, amiket általában mázolt hal illetve lótosz motívumok díszítenek.⁴⁰ Az edénytípusnak nagy palettája látható szerte a kelet-mediterrán, nyugat-levantei térségben, többek között Cyprusról (Kition), Megiddóból vagy Tell-Kazelből is ismerünk párhuzamokat.⁴¹ A tálakon kívül különböző rhytonok és az égeikumból ismert kvarckerámiából ismert edények is megjelennek.⁴²

³⁹ Jean-Marie, 1999, 59.

⁴⁰ Yon, 2006, 156.

⁴¹ Peltenburg, 2007, 380-381.

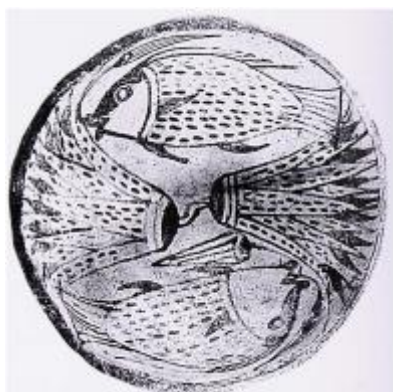
⁴² Sinclair, 2023, 54.

12. ábra: L1 típusba tartozó kvarckerámia edény. Jean-Marie, 1999, 35.

13. ábra: L1 típusú kvarckerámia edény. Louvre: AO 19489; M. 1350.

14. ábra: Egyiptizáló tál Ugaritból (RS26256).

15. ábra: Egyiptizáló tál Ciprusról. Sinclair, 2023, 3. tábla

6. A kvarckerámia készítésének technológiája

Mielőtt rátérnék a kvarckerámia edények értékének a meghatározására, nagy vonalakban bemutatom gyártástechnológiai hátterüket.

A kvarckerámia nagy részét szilikátok teszik ki – ahogy a tárgytypus neve is mutatja – főleg finomra őrölt kvarc, vagy finom szemcsés magas kvarc összetételű homok a fő összetevők. Az említett összetevők mellett még szerves anyagokat adnak a szilikátokhoz, ezek általában valamiféle növényi összetevők, hamu, vagy egyéb szén-tartalmazó vegyületek (pl.: kalcium-karbonátok).⁴³ A felsorolt összetevőkön kívül kötőanyagként meszet vagy nátriumot (nátrium-karbonát) szoktak a vegyülethez hozzáadni. Miután a felsorolt anyagokat kis vízzel összekeverték elkezdik az egészet pasztává alakítani.⁴⁴ Azt követően, hogy az új elegy létrejött, a könnyen formálható anyagot kézzel kezdték el formázni, attól függően, hogy milyen tárgyat szándékoztak készíteni. Edény készítés esetén a pasztát kőnegatívokba nyomkodták, és helyezték a kemencébe.⁴⁵ Alternatív megoldás volt, hogy az edényeken nem kőnegatívokkal csinálták, hanem korongolták, vagy kézzel építették fel.⁴⁶ A vegyületek kombinálásához legalább 870 °C fok kellett, viszont a tárgyak rendes kiégetéséhez több, 900-1000 °C fok volt szükséges.⁴⁷ A Kr. e. 16. század végére, a megváltozott technológiának köszönhetően (több kalcium alkalmazása) már magasabb hőfok volt szükséges az égetéshez. Ez körülbelül 1060 °C fok lehetett. A több kalcium miatt ezért a korszakban elkezdenek elterjedni nagyobb számban a kisebb-nagyobb edények is.⁴⁸

Az anyag összetétele miatt, a kerámiák állaga – a különböző technológiáknak köszönhetően – a puha porózustól, a kemény tömörön keresztül, egészen közel üvegszerűig terjedhetett.⁴⁹ A nagy tulajdonságbeli különbségek a mázazásnál a legszembetűnőbbek.

A máz a magas kvarc összetételnek köszönhetően – magához az edényekhez hasonlóan – üveges, csillogó hatást keltettek.⁵⁰ Az anyag összetétele miatt, a különböző fajta mázakat, a többszöri hevítés közben vitték fel a tárgyra a gyártási folyamat végén. Az egyes égetési és szárítási fázisok nem csak a máz felvitele miatt volt fontos, de a kézműves ekkor tudta lekaparni

⁴³ Moorey, 1994, 167; Wartke, 1999, 53.

⁴⁴ Moorey, 1994, 167; Schmidt, 2019, 13.

⁴⁵ Moorey, 1994, 167; Schmidt, 2019, 13.

⁴⁶ Moorey, 1994, 167; Schmidt, 2019, 13.

⁴⁷ Foster, 1974, 1; Schmidt, 2019, 13.

⁴⁸ Foster, 1974, 7; Moorey, 1994, 167; Schmidt, 2019, 13.

⁴⁹ Moorey, 1994, 167; Wartke, 1999, 53.

⁵⁰ Moorey, 1994, 167.

vagy csiszolni a fölösleges rétegeket a kvarckerámiáról.⁵¹ A máz előállítására három technológia ismert: mázasodás (*efflorescence*), cementálás (*cementation*) és a felhordás (*application*). Az edények esetében a mázasodás (*efflorescence*) volt a legtöbbet alkalmazott művelet. Ennek az eljárásnak a lényege abból állt, hogy a kiégetett tárgyra rávitték a mázat, ami a lúgos sóknak köszönhetően a szárítás ideje alatt kiültek az edény felszínére.⁵² A máznak hagyott száradási idő nagyban hozzájárult az üveges hatás elérésére. A tárgyat csak akkor lehetett nagy lángon kiégetni, miután a máz már megszáradt. Az előbb említett eljárás miatt csak kevés jó állapotban megmaradt mázas kvarckerámia maradt fent, mivel ezek a felvitt rétegek gyorsan lepattogtak, de a máz helyén esetenként még meg lehetett figyelni, hogy milyen tónusok voltak jellemzőek az egyes tárgyakra.⁵³

A mázakat általában ásványi eredetű anyagokkal színezték. Az egyik legkorábbi színösszetevő, a réz-oxid volt, ami az oxidálódásnak köszönhetően, türkiz vagy zöld színt kölcsönzött a tárgynak. Jellemző színösszetevők voltak még: a mangán-vasnak köszönhető barna, fekete vagy lila színezés, az arzén vagy nikkel és vas összekeverésével ibolya, vagy sötétkék szín, a vasoxidok alkalmazásával pedig vörös színt lehetett kapni.⁵⁴ Ezeken a festéseken kívül még számos színt, vagy árnyalatot lehet megfigyelni, viszont nem tartom fontosnak az összes típus felsorolását, mivel úgy érzem akkor elvinné a fókusz a tényleges témáról. Az egyes szín tónusokat általában a szilikátok tisztasága határozta meg, és az égetés közben alkalmazott hőfok.

7. Kvarckerámia műhelyközpontok és kereskedelem

7.1 Műhelyközpontok

Ebben a fejezetben kizárólag a késő bronzkorra jellemző attribútumokra fogok kitérni. Már a technológiáról szóló fejezetben említettem, hogy a késő bronzkorra új technológiai újítások jelentek meg a kvarckerámia gyártásával kapcsolatban, aminek köszönhetően, az edények elkezdene egyre nagyobb számban elterjedni.

Az egyik legfontosabb kérdés, a kvarckerámia gyártásával kapcsolatban, hogy az egyes műhelyközpontok hol találhatóak, és ha ezek léteznek, akkor kinek a fennhatósága alatt állhattak. A kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni, mivel ez területenként és kultúránként változik.

⁵¹ Moorey, 1994, 169; Schmidt, 2019, 13.

⁵² Moorey, 1994, 169; Schmidt, 2019, 13.

⁵³ Moorey, 1994, 169; Schmidt, 2019, 13.

⁵⁴ Moorey, 1994, 169; Schmidt, 2019, 13.

Éppen ezért az egyes edénytípusok származását nehéz megállapítani. A kvarckerámia edények első teljesebb minőségű összefoglalását E.J. Peltenburg készítette el 1972-ben.⁵⁵ Ő két nagy osztályra osztotta a Ciprusról származó edényeket, ez a két csoport a következő: Egyiptomi, vagy egyiptizáló (*Egyptian/Egyptinizing*) csoport és nyugat-ázsiai csoport (*Western asiatic*). A nyugat-ázsiai csoportot két további alosztályra osztotta, az egyik az észak-levanti csoport (*North Levantine*), és nemzetközi nyugat-ázsiai (*International Western-Asiatic*) típus.⁵⁶ A mezopotámiából ismert darabok főként a nemzetközi nyugat-ázsiai stílusba tartoznak. Később látni fogjuk, hogy az erre a stílusra jellemző edénytípusok – többek között a cilindrikus formájú, kis fürdőkád alakú kerek edények, vagy a „virágos” aljjal rendelkező kerámiák, amik a mezopotámiai temetkezéseken is megjelentek.⁵⁷ A nemzetközi stílusnak további jellemzője a sárga festés, ami az edények belsején és külsején szintén megjelenik.⁵⁸ Jellemzőek még a kiöntő csöves edények és az egyszerűbb tálak is, amik az általam feldolgozott anyagban is jól fognak látszani.

Mezopotámiából nem nagyon ismerünk kvarckerámiához köthető biztos műhelyközpontokat. Ez részben annak is köszönhető, hogy az égetéshez használt kemencék vagy egyéb szerkezetek egyedül nem utalnak a termelés jellegére. Sokkal fontosabb, ha valahol felismerhetőek üveg- és kvarckerámia nyomok, rontott tárgyak, a technológiához szükséges eszközök vagy öntőformák és egyéb a gyártáshoz köthető hulladékok.⁵⁹ Jó kérdés, hogy az üveggyártással mindig összefügghetett-e a kvarckerámia gyártása is, vagy csak a festékként is használt, rézoldvasztás melléktermékeként jelenik meg az üveg, de elég valószínű, hogy a két anyag termelése szorosan kapcsolódott egymáshoz.⁶⁰ Mezopotámiában az egyik nagyobb műhelyközpont Babilón lehetett, ahol a kassú korban a templomokat látták el votív figurákkal, de valószínűsíthető hogy edény gyártás is folyt. Erre jó példa a Woolley által feltárt Ur-i Ningal templomban talált kvarckerámia tárgyak, amik felajánlás részeként kerülhettek oda.⁶¹ A középasszír régióban kvarckerámiához köthető műhelyi központok lehettek még Aššurban valamint Nuziban.

Ezeknél a centrumoknál is kijelenthető, hogy a műhelyek a templomi és a palotai igényeket is igyekeztek kiszolgálni, különböző rituális tárgyakkal, és edényekkel. Szíriából ugariti és

⁵⁵ Peltenburg, 1972.

⁵⁶ Moorey, 1994, 178.

⁵⁷ Moorey, 1994, 178.

⁵⁸ Moorey, 1994, 178.

⁵⁹ Sinclair, 2023, 31.

⁶⁰ Sinclair, 2023, 31.

⁶¹ Moorey, 1994, 179.

meskene-i központokat ismerünk.⁶² A fent említett centrumok funkciója alapján feltételezhetjük, hogy ezek a műhelyközpontok, valószínűleg templomi vagy palotai fennhatóság alatt állhattak. Jó példa erre az Ugaritban talált műhelyek, amik a palota közvetlen környezetéből került elő, ezt a sok kvarckerámia gyártáshoz köthető törmelék is indikálta.⁶³ Hasonló gyakorlat figyelhető meg – a teljesség igénye nélkül – Egyiptomban, Memphisben, Malkatában vagy Tell el Amarnában is, de az égeikumi lelőhelyeken is mint, Knósszosz, Tylissos, vagy Tiryns.⁶⁴

Összegezve megállapítható, hogy a Földközi-tenger keleti mediterrán és mezopotámiai régióiban, az üveg- és kvarckerámia gyártás egy elit technológiának számított, beleértve ebbe az egyes színezékek előállítását és alkalmazását, ami szorosan összefüggött a presztízzsel és a kultusszal.

4.2 Kereskedelem

Pontosan az előbb említett exkluzivitás miatt különösen érdekes és nehéz megállapítani hogyan folytathott ennek a tárgytypusnak a kereskedelme. Mivel ezek a tárgyak az elithez tartozó műhelyekben készültek egyértelmű, hogy a luxuskereskedelem részei voltak. Annál is inkább, mivel a kvarckerámia egy igen törekeny anyagnak számított, aminek az exportálása különös odafigyelést igényelt. Éppen ezért, a kvarckerámia szállítása valószínűleg vízi úton történhetett, ha ezt a földrajzi viszonyok is lehetővé tették. Nehéz megmondani, hogy hogyan juthattak hozzá az emberek ezekhez a tárgyakhoz, és mennyire terjedt túl a kereskedelem az udvari ajándékcserén, vagy megrendelésre készültek a tárgyak, egy biztos, hogy nem lehetett olcsó egy kvarckerámia edény birtoklása.⁶⁵ Azt, hogy pontosan mennyit érhetett egy-egy egyszerűbb tál vagy pyxis nehéz megállapítani, főleg annak a tükrében, hogy ezek a tárgyak elsősorban nem a piacra készültek, így pontos érték lista nem áll rendelkezésünkre. Mindenesetre egy értékes, véleményem szerint a bronztalakkal megegyező értéke lehetett az egyes kvarckerámia edények, az erre való *indoklást A kvarckerámia pyxisek értéke, Gazdagság-érték index c.* fejezetben fogom részletesen tárgyalni.

⁶² Moorey, 1994, 179.

⁶³ Sinclair, 2023, 32.

⁶⁴ Sinclair, 2023, 32.

⁶⁵ Moorey, 1994, 179.

8. A pyxisek kontextusa a sírokban

Az alábbi fejezetben röviden ismertetem a kvarckerámiák kontextusát azokból a sírokban, ahonnan előkerültek. Itt nem célom részletes sírleírásokat leírni, mivel azzal eltérnék a dolgozatom eredeti témájától és irreleváns információkkal halmoznom el az olvasót. Fő célom ebben a fejezetben a kvarckerámia pyxisek elhelyezkedésének az ismertetése az egyes sírokban, a pyxiseken kívül előkerülő melléklet megemlítése, az adott temetkezés gazdagságának a vonatkozásában, az eltemetett halott – ha lehetséges, mivel sokszor a feltárás során a korszakban nem végeztek külön antropológiai vizsgálatokat – nemének a bemutatása és az egyes sírtípusok leírása. A bemutatott sírok Mariból származnak, mivel ennek a lelőhelynek a legjobb a régióban a dokumentáltsága és kutatásaimat is elsősorban az ott fellelt temetkezésekre alapoztam. Fontos megjegyezni, hogy Mariból – antropológiai vizsgálatok híján – a halottak nemét nem ismerjük, és a melléklet dokumentálása is sokszor hiányos. Az egyes edények az ásatási számaik szerint vannak megkülönböztetve, így a tárgyak első száma ezt fogja jelezni, a második pedig – persze csak ha ismerjük – a múzeumi katalógus száma lesz.

8.1 Kvarckerámia pyxist tartalmazó temetkezések:

T129 (M1226; AO 18928) P2 típusú pyxis: A kvarckerámia edényt a T129-es sírban találták meg. A temetkezés típusa inhumációs temetkezés. A halott neme és életkora nem ismert. Az edényt a holttest kezében, a medencén találták meg.⁶⁶ Átmérője 8,5 cm magassága 6,1 cm, a tárgy alján fehér, oldalán kék máz maradványait lehetett megfigyelni. Az edény peremén szemben egy-egy fül látható, a peremén vízszintes vonaldíszítés jelenik meg. A sírban egyéb melléklet nem került elő. Örzési helye: Párizs, Louvre.

T151 (M1271) P2 típusú pyxis: Az edényt a T151-es sírban találták meg. A temetkezés típusa inhumációs temetkezés. A halott neme és életkora nem ismert. Az edény elhelyezkedésére a sírban nincs információnk. Az ásatók az edénynél is leírtak a peremen található egy-egy fület, viszont ezek már a megtaláláskor hiányoztak. Az edény egyéb jellemzői nem ismertek. A sírban mellékletként találtak még egy bronz és egy kagyló gyűrűt, mind a kettő a kvarckerámia pyxisben volt elhelyezve.⁶⁷ Örzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

T222 (M1308; AO 18934) P1 pyxis: Az edényt a T222-es sírban találták meg. A temetkezés típusa inhumációs temetkezés. A halott neme és életkora nem ismert. Az edény

⁶⁶ Jean-Marie, 1999, 120.

⁶⁷ Jean-Marie, 1999, 122.

elhelyezkedéséről a sírban nincs információnk.⁶⁸ A fülei már a megtaláláskor töröttek voltak. A tárgy 8,4 cm átmérőjű és 5,8 cm magas volt. A sírban még egy agyagedényt azonosítottak. Őrzési helye: Párizs, Louvre.

T213 (M1353; AO 19491) P2 típusú pyxis: A T213-as sírban került egy kettős edény temetkezésben. A halott neve és életkora nem ismert (rossz állapotban maradt meg a csontváz). Az edény elhelyezkedésére a sírban nincs információnk.⁶⁹ A kvarckerámia típusa Az edény átmérője 8,6 cm, magassága 6,4 cm. A tárgy oldalán külsején és belsején valamint az alján narancssárga máz volt megfigyelhető. Az edényt restaurálták, viszont az egyik fogantyúja viszont törött maradt. Mellékletként két agyagedényt azonosítottak. Őrzési helye: Párizs, Louvre.

T218 (M1354; AO 19490) P2 típusú pyxis: A T218-as sírban találták meg. A temetkezés típusa egész edényes temetkezés. A sírban gyerek csontvázát azonosították. Az edény elhelyezkedésére a sírban nincs információnk. Az edény átmérője 8,8 cm magassága 6,4 cm. A tárgyon krémszínű máz maradványait figyelték meg. Az edénytípushoz megfelelően ezen a kerámián is megfigyelhető volt egy-egy fül az edény peremén. A sírban volt még négy kagyló, melyeket a kvarckerámia edénybe helyezték. Őrzési helye: Párizs, Louvre.

T665 (M 5346) P2 típusú pyxis: Az edényt a T665-ös sírban találták meg. A temetkezés típusa inhumációs temetkezés. A sírban a melléklet alapján egy nő csontvázát azonosítottak az ásatók. A kvarckerámia edény a halott két kezében a medencéjénél helyezkedett el. Az egyik fogantyúja már a megtaláláskor törött volt. A kvarckerámia egyéb paramétereiről nincs információnk. A sírból még mellékletként előkerült, egy agyagedény, egy arany orrkarika, egy díszített kagylógyűrű, három vas két bronz és két sima kagylógyűrű, egy ezüst tű, egy fehér kvarckerámia gyöngy, egy nyaklánc kvarckerámiából és kőből (összesen 21 darab gyöngy) fehér kvarckerámia amulettel, két vas- és két bronz bokaperec, egy apró kagylókból és kvarckerámia gyöngyökből álló nyakék egy – már a feltárás során rossz állapotban lévő – kvarckerámiákból álló fejék, és egy morzsalékosan megmaradt kvarckerámia edény, dugóval.⁷⁰

T669 (M 5366) P2 típusú pyxis: Az edényt a T669-es sírban találták meg. A temetkezés típusa inhumációs temetkezés. A halott neméről és életkoráról nincs információnk. A sírban talált kvarckerámia, a halott medencéjénél volt megtalálható. Az edény eredetileg két füllel

⁶⁸ Jean-Marie, 1999, 127.

⁶⁹ Jean-Marie, 1999, 127.

⁷⁰ Jean-Marie, 1999, 161.

rendelkezett, az egyik már a megtaláláskor törötten került elő. A tárgyról más információ nem áll rendelkezésünkre. A sírban mellékletként még az ásatók egy kagylógyűrűt és két csontgyűrűt ástak ki.⁷¹

T122 (M1208; AO 18932) P1 típusú tartozó pyxis: A T122-es sírban találták meg, amely egy kettős edénytemetkezés volt. A sírban a melléklet alapján egy nő csontvázát lehetett azonosítani. A kvarckerámia a nő csípőjének a bal oldalán helyezkedett el. Az edény átmérője 11,4 cm (fülekkel 15,3 cm), magassága 8,2 cm. A kvarckerámia oldalán bordázás volt megfigyelhető, emellett az edényen fehér és kék máz maradványai is meghatározhatók voltak. A kvarckerámiához tartozott egy kis fedő, szintén átlukasztva. A sírban mellékletként még azonosítható volt, egy 31 karneolból-, lazúrkőből-, achátból- és borostyángyöngyből készült fejék, egy sárga kvarckerámiából álló nyaklánc, négy vaskarkötő, egy vaskarika és egy csont amulett.⁷² A jó állapotban megmaradt tárgy őrzési helye: Párizs, Louvre.

T128 (M1222; AO 18937) P1 típusú pyxis: Egy kettős edénytemetkezésben (T128) került elő. A halott neméről és életkoráról nincs információnk. A kvarckerámiát a halott kezeiben, a csípőn találták meg. Oldalán reliefes díszítéssel szirmokat ábrázoló bordázást, illetve peremén egy-egy átfúrt hosszúkás nyúlványt lehetett azonosítani. A tárgy magassága 7,1 cm, átmérője 10 cm. Az edényen ismeretlen színű, erősen lekopott máz is megfigyelhető volt.⁷³ A sírban mellékletként még azonosítható volt, három kagyló-, egy arany- és két vasgyűrű.⁷⁴ A jó állapotú edény őrzési helye: Párizs, Louvre.

T140 (M1259; AO 18931) P1 típusú pyxis: A T140-es sírban találták meg, egy inhumációs temetkezésben. A halott neméről és életkoráról nincs információnk. A kvarckerámia a halott bal lábánál helyezkedett el. A kvarckerámia típusa Az edény oldalán szirmokat ábrázoló reliefes bordázást, permén egy-egy átfúrt hosszúkás nyúlványt azonosítani. A tárgy magassága 7,5 cm, átmérője 11,4 cm. Az edényen kék és sárga máz maradványait és moiré díszítést lehetett megfigyelni. A kvarckerámiához tartozott egy – a nyúlványokon két oldal kilyukasztott – fedő is. A sírban mellékletként még megfigyelhető volt, néhány nem leltározott gyűrű⁷⁵ és öt kerámiaedény.⁷⁶ Őrzési helye: Párizs, Louvre.

⁷¹ Jean-Marie, 1999, 162.

⁷² Jean-Marie, 1999, 119.

⁷³ A máz pontos színéről nincs információ.

⁷⁴ Az aranygyűrű, lehet orrkarika volt. Jean-Marie, 1999, 120.

⁷⁵ Pontos szám nem ismert.

⁷⁶ Jean-Marie, 1999, 121.

T185 (M1297) P1 típusú pyxis: A kvarckerámia edény a T185-ös sírban került elő, egy inhumációs temetkezésben. A halott nemét és életkorát nem publikálták. A kvarckerámia elhelyezkedéséről a sírban nincs információnk. Az edény oldalán reliefes szirmokat ábrázoló bordázást, peremén egy-egy átfűrt hosszúkás nyúlványt lehetett megfigyelni. Az edény pontos paramétereiről nincs információ. A sírmellékletek között voltak kvarckerámia- és kőgyöngyök kék pasztával színezve és három bronz bokaperec.⁷⁷ Őrzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

T176 (M1301) P1 típusú pyxis: A kvarckerámia edényt a T176-os sírban találták meg egy kettős edénytemetkezésben. A halott nemét és életkorát nem publikálták. A kvarckerámia elhelyezkedéséről a sírban nincs pontos információnk. Az edény oldalán szirmokat ábrázoló reliefes bordázást, peremén egy-egy átfűrt hosszúkás nyúlványt lehetett megfigyelni. Az edény pontos paramétereiről nincs információ. A sírban előkerült még 23 bronz nyílhegy, egy agyagedény, egy bronz- és egy vasgyűrű, valamint két bronz rúd.⁷⁸ A kvarckerámia edény őrzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

T596 (M4094) P1 típusú pyxis: A kvarckerámia edény a T596-os sírban került elő egy inhumációs temetkezésben. A sírban a melléklet alapján egy nő csontvázát lehetett azonosítani. A kvarckerámia edény a nő kezében a csípője bal oldalán helyezkedett el. Az edény oldalán szirmokat ábrázoló reliefes bordázást, peremén egy-egy átfűrt hosszúkás nyúlványt lehetett megfigyelni. A pyxis pontos paramétereiről nincs információ. A sírmelléklet további darabjai: két agyagedény és egy aranygyűrű.⁷⁹ A kvarckerámia edény őrzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

T104 (M1094) P1 típusú pyxis: A kvarckerámia edény a T104-es sírban, egy kettős edénytemetkezésben került elő. A halott nemét és életkorát, valamint az edény elhelyezkedését a sírban és a tárgy paramétereit nem publikálták. A sírban mellékletként megfigyelhető volt, egy kvarckerámia tál, hat gyűrű, kettő kagylóból és négy bronzból, meg nem nevezett számú kék üveggyöngy, kvarckerámia gyöngyök és kagylók nagy számban,⁸⁰ egy agyagtál, négy strucctojs és két vas karkötő.⁸¹ Őrzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

⁷⁷ Jean-Marie, 1999, 125.

⁷⁸ Jean-Marie, 1999, 124.

⁷⁹ Lehet orrgyűrű. Jean-Marie, 1999, 155.

⁸⁰ A publikációban nincs pontos szám.

⁸¹ Jean-Marie, 1999, 117-118.

T137 (M 1250) P2 típusú pyxis: A kvarckerámia edény T137-es sírban, egy inhumációs temetkezésben került elő. A halott nemét, életkorát és a kvarckerámia edény pontos elhelyezkedését nem publikálták. Az edény paramétereiről nincs információnk. A további mellékletek: egy kvarckerámiából készült fej alakú amulett és egy agyagedény.⁸² Őrzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

T149 (M1263) L1 típusú edény: A kvarckerámia edény a T149-es sírban, egy kettős edénytemetkezésben került elő. A sírban egy serdülő csontvázát azonosították, a melléklet alapján a neve nő lehetett. A lótosz alakkal rendelkező edényt a mellkason a jobb karhoz közel azonosították. Az L1 típusba tartozó kvarckerámiát belül négy rekeszre osztották, oldalát bordázott szirmokat ábrázoló virágrelieffal díszítették. Az edény talpa enyhén hegyes. A lótosz alakú edényhez tartozott még egy markolatgombbal ellátott kis fedő is, amin rozetta díszítés volt látható. A kvarckerámia pontos paramétereiről nincs információnk. További mellékletek: P1 típusú kvarckerámia palack, egy kvarckerámia fejtámasz, 14 arany fülbevaló, egy nyaklánc karneolból, achátból, borostyánból és lazúrkő gyöngyökből, egy kvarckerámia szkarabeusz, két vas- és egy bronz karkötő, egy díszített kagylógyűrű, számos kagyló, aminek a pontos számát nem publikálták.⁸³ Őrzési helye: Aleppói Nemzeti Múzeum.

T247 (M1350; AO 19489) L1 típusú edény: A kvarckerámia edény a T247-es sírban, egy inhumációs temetkezésben került elő. A csontvázzal és az edény pontos elhelyezkedéséről nem áll rendelkezésünkre információ. Az edény belsejét rekeszekkel négy részre osztották. A tárgy átmérője 11,4 cm magassága 6 cm, oldalán bordázott virágszirmokat ábrázoló relief figyelhető meg, az edény belsején és tetején narancssárga, illetve kék máz volt megfigyelhető. Az edényhez tartozott egy fogógombbal rendelkező fedő, amin – az edényhez hasonlóan – kék és narancssárga mázazás, és rozetta díszítés volt látható. A sírban mellékletként egy aranygyűrűt azonosítottak.⁸⁴ Őrzési helye: Párizs, Louvre.

9. A kvarckerámia pyxisek lehetséges értéke, Gazdagság-érték index

9.1 Gazdagság-érték index

A gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatára szolgáló gazdaság-érték index kiszámolása segíthet bennünket abban, hogy meghatározzuk, milyen mértékben számított presztízstárgynak a kvarckerámia. Amennyiben csak a gazdag sírokban fordul elő, akkor

⁸² Jean-Marie, 1999, 121.

⁸³ Jean-Marie, 1999, 122.

⁸⁴ Jean-Marie, 1999, 129.

egyértelműen drága lehetett. Kiindulópontként Petra M. Creamer: *Inequalities in wealth distribution within Imperial Assyrian graves c.* munkáját vettem alapul.⁸⁵ Creamer újasszír sírokat osztályozott egy 1-10-ig terjedő skálán. Módszerének célja, hogy a vizsgált sírok „gazdagságát” jobban átláthatóvá tegye és jól lehessen árnyalni a temetkezések közötti különbségeket.⁸⁶ A tízig terjedő skálán a következő tényezők szabályák meg az egyes temetkezések értékét:

1, Összeszámoljuk a leletek számát és beösszuk a Creamer által meghatározott kategóriákba, ezzel megkapva a tárgyak alap értékét.⁸⁷

2, Az egyes tárgyak anyagát is megfigyeljük, és ritkaságuknak vagy értéküknek (pl.: nemes fémek, kerámiák esetében mázazás vagy festés), megfelelően növeljük az adott tárgy értékét.

3, Ha az adott tárgy esetében észreveszünk valamilyen szokatlan vagy egyedinek mondható kézműves munkát, pecsétlést vagy írást stb. Ezek az attribútumok a tárgy alapértékét tovább növelhetik.⁸⁸

Creamer cikke a Gini-koefficienseken alapuló kutatásához, P. Basri illetve D. Lawrence *Wealth Inequality in the Ancient Near East: A Preliminary Assessment Using Gini Coefficients and Household Size c.*⁸⁹ munkáját vette alapul. A Gini-index eredetileg egy társadalmi differenciák kimutatására létrehozott számítás, amit Basri és Lawrence az ókori közel-keleti társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatára alkalmazott.⁹⁰ Basri és Lawrence ezt módszert a mezopotámiai lakóházak esetében használta. A lakóházak és háztartások vizsgálatánál alkalmazott Gini-koefficienseken alapuló rendszer jól ki tudta mutatni a mezopotámiai társadalmakon belüli társadalmi különbségeket. Creamer munkájában ugyan ezen az elvek alapján gyűjtött össze új- és középasszír sírokat. Habár eddig nem született Creamer eredményeit bíráló írás, de a temetkezések esetében nehezebb teljesen a Gini-koefficienseken alapuló kutatást használni, mivel a sírok melléklete nem biztos, hogy egy adott háztartás egészének gazdagságát, hanem sokkal inkább az egyén háztartáson belüli státuszát jelzi.

⁸⁵ Creamer, 2024

⁸⁶ Creamer, 2024, 925.

⁸⁷ Creamer, 2024, 926-927, 3-4. táblák.

⁸⁸ Creamer, 2024, 925.

⁸⁹ Basri – Lawrence, 2019.

⁹⁰ Basri – Lawrence, 2019, 669.

Dolgozatomban ezt a Creamer által alkalmazott rendszert próbáltam tovább fejleszteni. A sírokban található melléklet egyes darabjaihoz nem egy relatív értéket adtam, hanem a tárgy nyersanyagának az árát šiklumban. Itt a tárgyak súlyát vettem alapul pl.: nagyjából 25 gramm arany egyenlő két šiklummal (kb. 16 g ezüst).⁹¹ Creamer által alkalmazott rendszertől eltérően, én nem adtam meg egy maximum értéket, mivel úgy gondoltam ez jelentősen torzítaná az egyes sírok értékét. Meg kell jegyezni, hogy nem minden tárgytípus esetében – ahogy a kvarckerámiák esetében is – nem áll rendelkezésünkre pontos ár, ezért ott megközelítő értéket adtam meg alap adatként.

Az egyes tárgyaknak az értékét a mezopotámiai viszonyoknak megfelelően šiklumban számolom. Egy šiklum értéke ezüstben volt értendő, aminek a mennyisége régióként változott. Ugaritban egy šiklum 9,40 gramm; Babilónban 8,37 gramm; Kanaánban 11,55 gramm; Egyiptomban 9,33 gramm volt egy šiklum ára.⁹² Én a Babilónban használt mértékegységet használtam, mivelerről a területről ismerjük a legtöbb árat. Mivel az egyes területeken a súlyok mértéke nem tért el lényegesen, és amúgy is ezek csak hozzávetőleges értékek, ezért ez nem jelent a számításokban problémát. Az említett problémák miatt a sírok melléklete a minimum árat tükrözi, ennél valószínűleg valamivel magasabb lehetett az egyes temetkezéseknél talált tárgyak értéke.⁹³

Az általam alkalmazott módszernél Mari temetkezéseit vettem alapul, mivel a régióban ennél a feltárásnál volt a legrészletesebb a dokumentáció, habár itt is sok pontatlanság megfigyelhető. Az egyik leginkább szembetűnő probléma, a melléklet nem pontos leírása. Sok esetben nem ismerjük a tárgyak pontos számát és in situ elhelyezkedését. Ez a probléma legtöbbször a gyöngyök dokumentálásánál figyelhető meg. Habár a tárgyak és paramétereik egy része megvizsgálható a Louvre-ban és a Louvre online katalógusában, de a leírásokban ott is lehetnek pontatlanságok. A melléklet másik része az Aleppói Nemzeti Múzeumban található, viszont az ott elhelyezett tárgyakról nincs egyéb információnk.

9.2 A kvarckerámia pyxisek értéke

A kvarckerámiák technológiai, műhelyi és kereskedelmi áttekintése után, ebben a fejezetben az edények értékét próbálom meghatározni. Mint már fentebb említettem ez egy összetett probléma, amit teljes objektivitással erősen nehéz megoldani. Dolgozatomnak források híján

⁹¹ Stieglitz, 1979, 18.

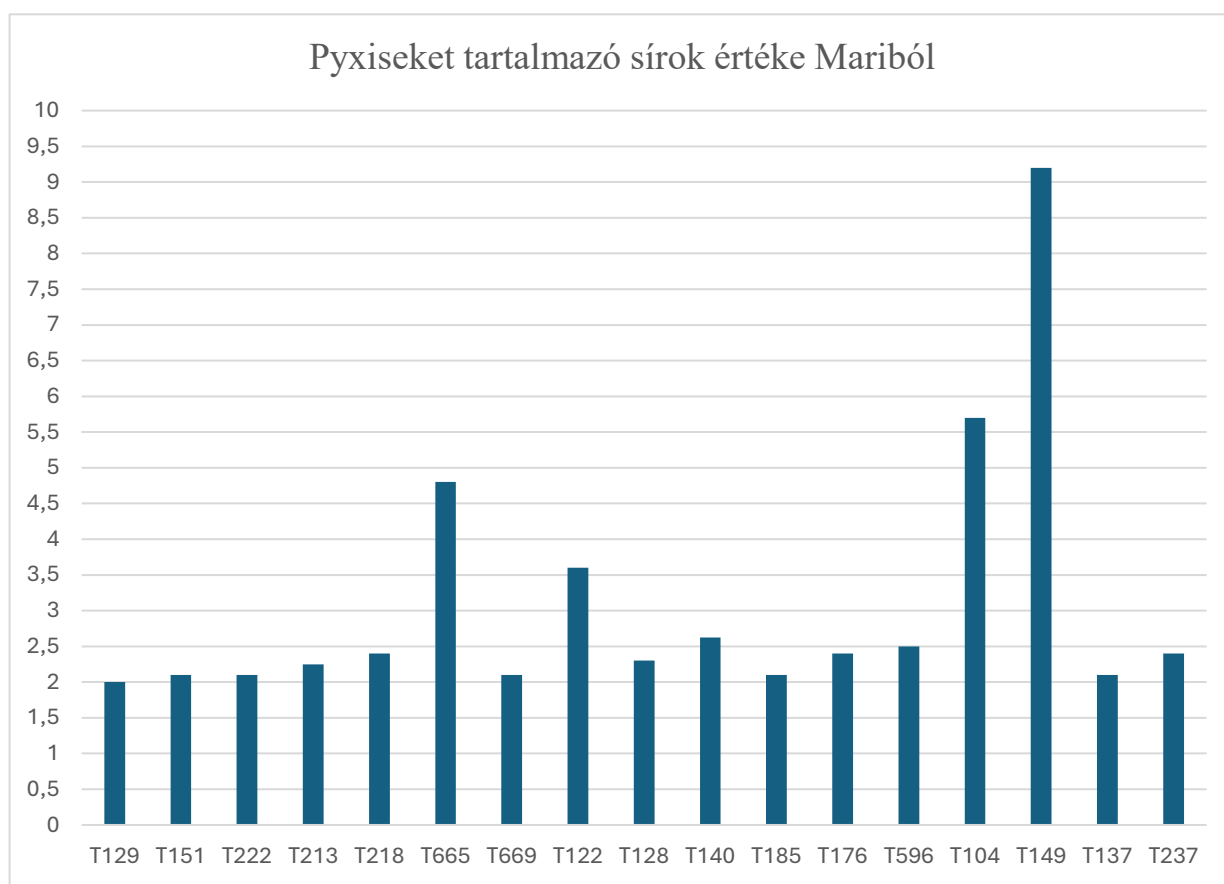
⁹² Stieglitz, 1979, 15.

⁹³ A sírokban található melléklet pontos értékbeli lebontása a Függelékben látható. A számításokhoz az L1 típusú edényeket is hozzávettem, mivel az irodalom pyxisként tekint a tárgytípusra.

nem lehet célja a kvarckerámiák értékének pontos meghatározása, inkább egy problémát szeretnék körüljárni. Ahogy azt a *Kvarckerámia műhelyközpontok és kereskedelem c.* fejezetben is említettem több tényező is nehezíti a tárgytypus „árának” a pontos feltérképezését. Az egyik ilyen probléma az írásos források hiánya. A mezopotámiai jogi és gazdasági szövegekből több árat is ismerünk ahol – többek között – leírják egy-egy állatfajta, tárgy, vagy nyersanyag árát, bár ezek sokszor ellentmondásosak és nem homogén módon adják vissza a pontos értékeket.⁹⁴ Sajnos, a kvarckerámia edények esetében egyelőre nem ismerünk pontos árat tartalmazó szöveget. Az edényeket sokszor a palota, vagy templom saját megrendelésre készíthették, ahol az érték is változó lehetett. A harmadik probléma a kvarckerámiaedények árának a meghatározásában, a bennük tárolt anyag, vagy cikk értéke. Azt tudjuk, hogy a pyxisek kozmetikumok és egyéb szépsészeti cikkek tárolására volt hivatott, viszont ezeknek a pontos áráról jelen ismereteink alapján nincs információnk.

Az is buktató, hogy nem tudjuk hogy a holtakkal eltemetett pyxisekben pontosan milyen értékű smink, olaj, vagy egyéb hasonló szépítőszer volt megtalálható. Az imént felsorolt problémák miatt, egyedül a kvarckerámia edények lehetséges értékét próbáltam meghatározni, nem pedig a tárgy és a bennük lévő cikkek összegét.

⁹⁴ Kalla, 2009, 213.

17. ábra: Sírok értéke šiklumban megadva.

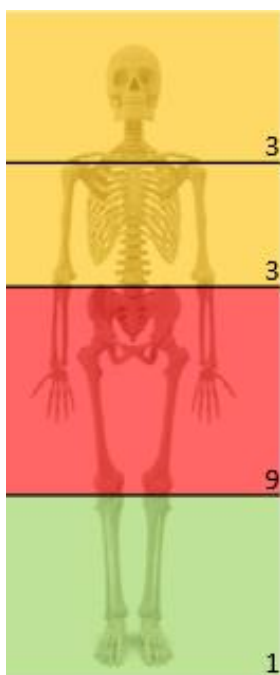
Ahogy az a 17. ábrán is látható a sírok mellékleteinek az értéke, változatos képet tár elénk. Jól megfigyelhető, hogy egyes temetkezések gazdag melléklettel, (pl.: T149-es; vagy T104-es sír), míg mások csak kevés értéket érő tárgyakkal temettek el (pl.: T129; T151). A központi kérdés, hogy a bronzkor végére mennyire számíthatott luxuscikknek egy kvarckerámia pyxis. A vizsgált sírok alapján, a korszakra egyre jobban elkezdett elterjedni a kevésbé tehetősebb társadalmi rétegek között is ez a tárgytípus. A korábbi időszakokkal ellentétben, úgy tűnik a régióban a kvarckerámia pyxisek több helyre elkezdenek eljutni, ebből következhet, hogy a pyxisek már nem számítottak a vezető elit monopóliumát képviselő tárgynak. Ez a tendencia előremutat az újasszír korra, ahol a kvarckerámia már tömegcikknek számított.⁹⁵

⁹⁵ Moorey, 1994, 181.

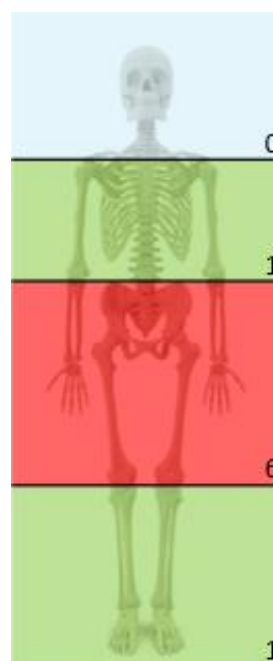
10. A pyxisek értékének meghatározása a sírokban való helyük alapján

Az alábbi fejezetben a kvarckerámia pyxisek, illetve az egyéb kvarckerámia edények elhelyezkedését fogom összehasonlítani. Ehhez szükségszerűnek éreztem két ábrán is bemutatni a vizsgált tárgytípusok pozícióját.

Mariból összesen 16 db kvarckerámia edénynek tudjuk a pontos elhelyezkedését ennek a fele pyxis. Amint az 13. ábrán látható, az összes Mariban található, a sírban pontosan dokumentált kvarckerámia edény szóródása a középső zónába koncentrálódik, ez szám szerint 9 db. A fejhez közeli és a felső zónában 3-3 db edény esik míg az alsó zónában csak egy db edényt lehetett besorolni. Viszont, ha az összes kvarckerámia edényből kivesszük a pyxiseket, ahogy azt az 14. akkor már egy más képet kapunk. Az ábrákon látható színek a következőt jelentik: piros – nagy szóródás; narancssárga – gyakori szóródás; zöld – ritka szóródás; kék – nincs szóródás.

18. ábra: A Mariból ismert kvarckerámia edények szóródása.

19. ábra A Mariból ismert kvarckerámia pyxisek szóródása

Az összes kvarckerámia edénytípushoz hasonlóan, itt is a középső zónában volt azonosítható a legtöbb pyxis, szám szerint hat db, viszont a többi zónában nem, vagy csak alig lehetett megfigyelni pyxiseket. A felső és az alsó zónában egyaránt egy-egy db, pyxis tartozott. A fejhez közeli zónába nem azonosítottak pyxist.

Jól láthatóan a pyxiseket elsősorban a medencénél és annak a közvetlen környezetében helyezték el. Feltételezésem szerint ennek a jelenségnek rituális háttere lehet. Véleményem szerint a pyxisek elhelyezése a sírokban és a rajtuk lévő, általában reliefes lótusz díszítés összhangban állhat, és rávilágíthat ezeknek szimbolikus szerepére. Ezt a feltevésemet később, *A fedeles kvarckerámia pyxisek interpretációja c.* foglalkozó fejezetben fogom részletesebben tárgyalni.

11. A kvarckerámia pyxisek jelentése

A kvarckerámia pyxisek interpretációjára a múltban nem fordított kellő figyelmet a kutatás. Azzal a különböző – a tárgytypussal foglalkozó – irodalmak egyetértének, hogy (ahogy már dolgozatomban említettem) ezeket az edényeket többnyire kozmetikumok, azaz sminkes és egyéb szépséghez tartozó kemikáliák tárolására használhatták. A kérdés tehát, hogy ez a különlegesnek mondható edénytípus rendelkezik-e valamiféle szimbolikus jelentéssel, vagy kapcsolható-e rítushoz, vagy rítusokhoz a temetkezések esetében.

Ahogy már a pyxisek elhelyezkedésével foglalkozó fejezetben szemléltettem, a kvarckerámia pyxisek egy jelentős részét a halott medencéjénél helyezték el. Azért is érdekes ez az adat mert, a pontos leírásokkal rendelkező sírok közül három – a melléklet alapján – nőinek mondott temetkezésnél lehetett ezt biztosan megfigyelni. Habár nem lehetünk biztosak a többi pyxissel rendelkező sírban fekvő holtak nemére, de erős összefüggést látszik a pyxisek elhelyezése és a nőiesség között. Erre utaló nyom lehet, a pyxiseken látható stilizált reliefes lótuszdíszítések is, amik nem csak napjainkban, de a korszakban is a nőiesség, és a női termékenység jeleként szolgált.⁹⁶

A lótuszt mint szimbólumot, inkább az egyiptomi kultúrából ismerjük. Az elő-ázsiai térségben viszont a kereskedelmi folyamatoknak köszönhetően, egyre több lótusszal díszített edény, illetve egyiptizáló tárgy jelenik meg. Ennek oka többféle is lehet. Az egyik feltevés, szerint az egyiptizálódás és az Egyiptomhoz köthető tárgyi kultúra előfordulása a kanaáni és szíriai területeken, egy új egyiptomi vagy egyiptizált népességre utalhat.⁹⁷ Ez a lakosságbeli változás, magával vonzotta az új tárgytypusok és egyiptomi stílushoz kapcsolható motívumok megjelenését. Ez a változás a Mariból ismert sírok leletanyagán is jól felismerhető. Az egyik legszembetűnőbb példa az általam is vizsgált – kvarckerámia pyxist is tartalmazó – T149-es sír esetében látható. Bár nem tudhatjuk – megfelelő antropológiai vizsgálatok hiányában – a halott

⁹⁶ McDonald, 2018, 16.

⁹⁷ Evian, 2012, 34.

etnikumát, de feltételezhető hogy az illető egyiptomi kapcsolatokkal rendelkezhetett. Erre a sírban talált kvarckerámia fejtámasz – ami kifejezetten egyiptomi tárgytypus – illetve egy kvarckerámiából készült szkarabeusz, adhat okot. A szkarabeusz alján Hórusz szemének a stilizált ábrázolása volt látható, ezzel is megerősítve az egyiptomi kapcsolatok megjelenését.

20. ábra: Kvarckerámia szkarabeusz Mari T149-es sírjából. Louvre: AO 19029; M 1268.

21. ábra: Kvarckerámia szkarabeusz, rajta stilizált Hórusz szem, Mari T149-es sírjából. Louvre: AO 19029; M 1268.

Visszatérve a lótosz ábrázolásának a kérdésköréhez, a szóban forgó növényt több rituális jelentéssel is felruházták. Az egyiptomi szimbolikában a lótosz az örök élet, a rituális tisztaság illetve a nőiesség és a női nemi érettség jele volt. Már a legkorábbi egyiptomi leírások is utalnak a lótosz túlvilággal kapcsolatos fontos szerepére.⁹⁸ A lótosz nem csak a kvarckerámia pyxiseken jelenik meg hanem más típusú edényen is. Az Égeikum területén rhytonokon, különböző kancsókon és tálakon is megfigyelhető a növény stilizált ábrázolása.⁹⁹ A levantei illetve kanaáni térségben – hasonlóan az Égeikumhoz – tálakon, vázákon és kelyheken is előfordul a lótosz ábrázolása.¹⁰⁰ Mezopotámiában az edényeken való megjelenés mellett, a stilizált, fontos rituális funkcióval rendelkező fa ábrázolások is az egyiptomi lótosz hatására jelenhettek meg az asszír képprogramban.¹⁰¹ Összegezve, a lótosz a korszakra egy fontos több tárgyon megjelenő szimbólummá válik az egész Közel-Kelet térségében, amikkel a sminkelés és az egyéb szépségügyi szokások párhuzamban állhattak.

Valószínűnek tartom, hogy a sminkelés nem csak egy egyszerű szokás lehetett a korszakban, hanem egy új élethelyzetbe való belépés is. A kozmetikumok használata összefügghetett a

⁹⁸ McDonald, 2018, 4-5.

⁹⁹ Sinclair, 2023, 27-29.

¹⁰⁰ Higginbotham, 2000, 190-191; Sinclair, 2023, 27-29.

¹⁰¹ McDonald, 2018, 14-15.

nőiességgel és egy új liminalitással együtt járó fejezet kezdetével. Arról nem áll rendelkezésünkre írásos forrás, hogy a halottakat a temetésük előtt kisminkelték volna, ezzel is egy rituális tisztaságot és védelmet adva a halál utáni utazásra. A Mezopotámiából ismert halállal kapcsolatos mítoszokból – mint Ištar alvilágjárása, vagy a Gilgameš eposz – sem tudunk sminkeléshez köthető rítusokat kötni. Ennek ellenére valószínű, hogy mégis lehetett összefüggés a smink és a halál között, mint az egyik legfontosabb liminális pont. A liminalitás az egyik helyzetből a másikba való átjutás közötti fázis, ami a két státusz közötti állapotot takarja. Az ókori mezopotámiai meglátás szerint ekkor volt szükség a legnagyobb mágikus védelemre.¹⁰²

12. Összegzés

Kutatásaimat összegezve a középasszír pyxisek a korszak és a régió különleges tárgyainak számítottak. A tárgytípust megtaláljuk Dél-Mezopotámiától kezdve egészen az Égeikum szigetvilágáig. Jól mutatja a pyxisek értékét, hogy valószínűleg, drága kozmetikumokat és különböző olajokat tárolhattak bennük. Mint ahogy dolgozatomban már említettem nehéz kvarckerámia műhelyre mutató bizonyítékokat mutatni, de úgy néz ki, hogy a regionális központok saját maguknak állították elő a különböző edényeket, vagy egyéb tárgyakat.

Valószínű, hogy ezek a centrumok az elit fennhatósága alatt állhattak. A kvarckerámiák kereskedelméről kevés információ áll a rendelkezésünkre, de lehetséges, hogy ez vízi úton történt az edények sérülékenysége miatt.

A kvarckerámia pyxisek eloszlása a sírokban új dolgokra mutatott rá. Bár relatíve kevés edénynek ismerjük a pontos elhelyezését, de az eddigi példák azt bizonyítják, hogy az edények főleg a medence körül koncentráálódtak. Ennek oka lehet a nőiesség és női nemiség interpretálása. Ezt támaszthatja alá a pyxiseken megjelenő reliefes lótusz szirmokat ábrázoló díszítés is. A lótusz a régióban az örök élet, illetve nőiesség szimbóluma. Feltételezhetjük tehát, hogy a sminkelés és az egyéb kozmetikumok használata a női nemi érettséggel állhatott párhuzamba, erre utalhat a Mariból a T149-es sírban a kvarckerámia pyxis elhelyezése is, mivel ebben az esetben a serdülőkorú halott mellkasára helyezték a pyxisét.

A dolgozatomban megpróbáltam meghatározni a kvarckerámia pyxisek értékét és azt, hogy a tárgytípus értéke mennyire reprezentálta a halott gazdagságát. Habár a pyxisek pontos árát nem sikerült, írásos források hiányában pontosan meghatározni, de úgy néz ki, hogy a késő bronz

¹⁰² Haas, 2019, 38-39.

korra a kvarckerámia edények értéke elkezd csökkenni, de még nem éri el azt a mindennapi státuszt, ami az újasszír korban jellemző lesz. Erre mutathatnak rá a szegényesebb melléklettel rendelkező temetkezések Mariból, mint a T129-es, a T213-as vagy a T222-es sír. Viszont a kvarckerámia pyxisek megjelennek gazdag melléklettel rendelkező sírok esetében is, mint a T665-ös vagy a T104-es temetkezés esetében is.

A téma mindenképpen további kutatásokat igényel, a későbbiekben érdemes összevetni nem csak a középasszír régióban előforduló kvarckerámia pyxiseket, hanem a Dél-Mezopotámiából, Ciprusról, illetve Egyiptomból származó pyxiseket és kontextusukat, hogy szélesebb képet kapjunk a tárgytypus interpretációjáról.

Bibliográfia

- Alster, B. 1980: *Death In Mesopotamia*. Copenhagen Studies in Assyriology 8. Kopenhagen.
- Basri, P. – Lawrence, D. 2020: Wealth Inequality in the Ancient Near East: A Preliminary Assessment Using Gini Coefficients and Household Size. *Cambridge Archaeological Journal* 30, 689-704.
- Creamer, P. M. 2024: Inequalities in wealth distribution within Imperial Assyrian graves. *Antiquity* 98, 920-935.
- Crewe, L. 2009: Feasting with the dead? Tomb 66 at Enkomi. *Ancient Cyprus in the British Museum: Essays in honour of Dr. Veronica Tatton-Brown*, 180, 27-48.
- de Martino, S. – Devecchi, E. – Viano, M. 2024: *Eating and Drinking in the Ancient Near East*. Altorientalistische Publikationen 33. Münster.
- Duistermaat, K. 2008: *The Pots and Potters of Assyria*. Turnhout.
- Evian, S. B. 2012: Egypt and Philistia in the Iron Age I: The Case of the Philistine Lotus Flower. *Tel-Aviv* 39, 20-37.
- Falkner, M. 1975: *Flasche*. RLA 3. Berlin
- Foster, P. K. 1979: *Aegean Faience of the Bronze Age*. Westford.
- Guy, P. L. O. 1938: *Megiddo Tombs*. OIP 33. Chicago.
- Haas, V. 2019: *Mágia és mitológia Babilóniában: Démonok, boszorkányok és ráolvasópapok*. Budapest.
- Hauser, S, R. 2012: *Status, Tod und Ritual: Stadt- und Sozialstruktur Assurs in neuassyrischer Zeit*. Wiesbaden.
- Herrmann, G – Moorey P. R. S. 1983: *Lapislazuli* RLA 11. Berlin
- Higginbotham, C. H. 2000: *Egyptianization and Elite Emulation in Ramesside Palestine*. Culture and History of the Ancient Near East 2. Leiden.
- Jean-Marie, M. 1999: *Tombes et necropoles de Mari*. BAH 153. Beyrouth.
- Kalla, G. 2009: *Óbabilóni lakóházak és háztartások. Régészeti és írásos források*. Habilitációs dolgozat. Budapest.

- Kersányszki, K. 2020: *Óbabiloni kori temetkezések a lakóházakban*. Alapszakos szakdolgozat. Budapest.
- Matoian, V. 1993: D'Ougarit au Moyen-Euphrate, la production des matieres vitreuses au IP millénaire av. J.-C. *Mémoire de D. E. A.* Paris
- Miller M. L. H. 2008: Issues in the Determination of Ancient Value Systems: The Role of Talc (Steatite) and Faience in the Indus Civilization. *BAR International Series*, 1826, 145-157.
- Moorey, P. R. S. 1994: *Ancient Mesopotamian Materials and Industries*. Oxford.
- Nasrabadi, B. M. 1999: *Untersuchungen zu den Bestattungssitten in Mesopotamien in der ersten Hälfte des ersten Jahrtausends v. Chr.* Baghdader Forschungen 23. Mainz.
- Peccorella, P. E. – Benoit R. P. 2008: *Tell Barri /Kahat La campagna del 2003*. Firenze.
- Pedde, F. 2015: *Gräber und Gräfte in Assur II: Die mittelassyrische Zeit*. WVD OG 144. Wiesbaden.
- Peltenburg, E. J. 1972: On the Classification of Faience Vases from Late Bronze Age Cyprus. *Etaireia Kypriakon Spoudon*, 1, 129-136.
- Peltenburg, E. J. 2007: Hathor, faience and copper on Late Bronze Age Cyprus. *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes* 37, 375-394.
- Reiter, K. 1997: *Die Metalle im Alten Orient: Unter besonderer Berücksichtigung altbabylonischer Quellen*. AOAT 249. Münster.
- Reuther, O. 1926: *Die Innenstadt von Babylon (Merkes)*. WVD OG 47, Leipzig.
- Sagona, C. 1980: Middle Bronze Faience Vessels from Palestine. *Deutscher verein zur Erforschung Palästinas*. 96, 101-120.
- Schmidt, K. 2019: *Glass and Glass Production in the Near East during the Iron Age: Evidence from objects, texts and chemical analysis*. Oxford.
- Sinclair, A. 2023: *Late Bronze Age Polychrome Faience in the 'International Style'*. Melbourne.
- Stieglitz, R. R. 1979: Commodity Prices at Ugarit. *Iraq*, 99, 15-23.
- Thavapalan, S. – Warburton, D. A. 2019: *The Value of Colour: Material and economic aspects in the ancient world*. Berlin Studies of the Ancient World 70. Berlin.

Wartke, R. 1999: Quarzkeramik in Vorderasien. In: Busz, R – Gercke, P.: *Türkis und Azur Quarzkeramik im Orient und Okzident*. Kassel, 52-65.

Wicke, D. 2008: *Pyxis*. RLA 11. Berlin